

Kronik Ruhsal Hastalıklarda Bakım Veren Yükünün Gözden Geçirilmesi

Review of Caregiver Burden in Chronic Mental Illnesses

Sema İÇEL¹, Arzu AYDOĞAN²

¹Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Gaziantep, Türkiye

²Yüksek İhtisas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ankara, Türkiye

ÖZ

Amaç: Çalışmanın amacı ülkemizde 2007 ve 2019 yılları arasında kronik hastalığı olan bireylere bakım verenlerin yükünü ve ilişkili durumları belirlemek için yapılmış olan çalışmaları gözden geçirmektir

Materyal ve Metod: Araştırma Nisan 2019 -Mayıs 2019 tarihleri arasında yürütülmüştür. Araştırmada, Türk Medline, Türk Psikiyatri Dizini, YÖK Ulusal Tez Merkezi, Türk Tıp Veri Tabanı ve Pubmed veri tabanları kullanılmıştır. İncelemeye alınan 812 çalışmadan araştırma alanına giren 26 çalışma araştırmaya dahil edilmiştir.

Bulgular: İncelenen çalışmalar genellikle tanımlayıcı nitelikte olup, genellikle şizofreni hastasının bakım verenleriyle yapılmıştır. Çalışmalarda değişik ölçüm araçları kullanılmıştır. İncelenen çalışmalarda Bakım verenlerin yük algılarının orta ve şiddetli düzeyde olduğu ve farklı değişkenlerden etkilendiği saptanmıştır. Araştırmalarda farklı ölçüm araçları kullanıldığı saptanmıştır.

Sonuç: Ülkemizde kronik ruhsal hastalıklarda bakım veren yükünü belirlemeye yönelik deneysel ve niteliksel çalışmaların sayısı artırılmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Bakım veren yükü; psikiyatrik tanı; kronik ruhsal bozukluk

ABSTRACT

Objective: This systematic study aimed at reviewing the research conducted to determine the burden of caregivers and related conditions among individuals with chronic diseases in our country between 2007 and 2019.

Materials and Methods: The research was carried out between April 2019 and May 2019. In the study, Turkish Medline, Turkish Psychiatry Index, YÖK National Thesis Center, Turkish Medical Database and Pubmed databases were used. Of the 812 studies included in the study, 26 studies included in the research area were included in the study.

Results: The reviewed studies were generally descriptive and carried out with caregivers of schizophrenia patients. In these studies, various measurement tools were used. It was found that the load perceptions of the caregivers were moderate and/or severe, and detected this perception was affected by different variables.

Conclusion: In our country, the number of experimental and qualitative studies should be increased in order to determine caregiver burden in chronic mental diseases..

Keywords: Caregiver burden; psychiatric diagnosis; chronic mental disorder

Cite this article as: İcel S, Aydoğan A. Kronik Ruhsal Hastalıklarda Bakım Veren Yükünün Gözden Geçirilmesi. YIU Sağlık Bil Derg 2022;3:15-20.

Giriş

Kronik ruhsal hastalıklar; öz bakım, sosyal ilişkiler, iş hayatı ve boş zaman faaliyetlerinde işlevselliğin bozulmasına yol açan şizofreni, şizoafektif bozukluk ve diğer psikotik bozukluklar, majör depresyon, bipolar bozukluk ve süregenleşmiş obsesif kompulsif bozukluk tanımlı hastalıkların tümüdür (1,2). Kronik ruhsal hastalıklar, kişilerde bilişsel zararlara yol açarak yeti yitimine, sosyo-ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Ayrıca , ailede ve toplumda beklendi rolleri yerine getiremediklerinden ve aile dışında alternatif yaşam alanları bulunmadığından birey aile bakımı ve desteği almaya mecbur kalmaktadır (3,4,5,6,7,8) .

Günümüzde hastayı toplumda ve kendi ortamı içinde tedavi etme yaklaşımının benimsenmesi, hasta yakınlarının birincil bakım verici konuma gelmesine yol açmıştır. Bu durum ailenin sorumluluklarının ve sorunların artmasını beraberinde getirmiştir (6,7,8) .

Ailesiyle yaşayan hastaların çoğu tüm gününü evde geçirmekte, aileden en az bir kişi hasta bakımı nedeni ile sosyal yaşam ve üretim sürecinden uzak kalmakta ve aileler fiziksel, ruhsal, duygusal, sosyal ve ekonomik sorunlar yaşamaktadır (4, 9, 10,

11). Yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bakım verenlerin yaşadıkları bu zorluklar “bakım veren yükü” kavramını gündeme getirmektedir (8, 10,11).

Bakım veren yükü, kronik ruhsal hastalığa sahip bir bireyin yakınlarının yaşadığı fiziksel, psikolojik, toplumsal, maddi sorunların hepsini kapsamaktadır (12, 13, 14, 15). Bakım veren yükü literatürde özellikle sürengenlik gösteren çoğu hastalık için incelenen bir kavram olup hastada gelişen yeti yitimine karşı aile üyelerinin fiziksel, duygusal, sosyal veya ekonomik anlamda yaşadığı güçlüklerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (13, 14, 15). Karşılanmamış pek çok gereksinimi olan ya da yük yaşayan bir bakım veren, hastasına bakım verme gibi rolleri de içeren fonksiyonlarını yerine getirmekte güçlük yaşamaktadır. Bakım verenlerde algılanan yük, iyilik düzeyini, bakım memnuniyetini, diğer kişilerle eşle, olan ilişkilerini ,algılanan hastalık şiddetini (16, 17, 18, 19) ve hatta doğrudan bakımı altındaki hastayı da etkilemektedir (12, 19, 20, 21, 22). Yükün belirlenmesi, bakım verenlerin ve bakım alanların ihtiyaçlarının giderilerek, her iki grubun yaşam kalitesinin artmasını sağlayacaktır (22). Bakım verenin yükünü azaltmadaki en önemli adım öncelikle algılanan yükün belirlenmesidir (17). Kronik ruhsal hastalığı olan bireylere bakım verenlerin yükünü belirlemek amacıyla yapılan çalışmaları inceleyerek değerlendirmek, bakım verenlerin ihtiyaçlarını saptayıp en uygun girişimleri planlayabilmek açısından çok önemlidir. Bu sistematik derleme, ülkemizde kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin bakım verenleriyle yapılan çalışmaları belirlemek, bakım verenlerin algıladığı yükü ve yükü etkileyen faktörleri saptamak ve bu alanda ne tür çalışmalara gereksinim olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır (7, 8, 9).

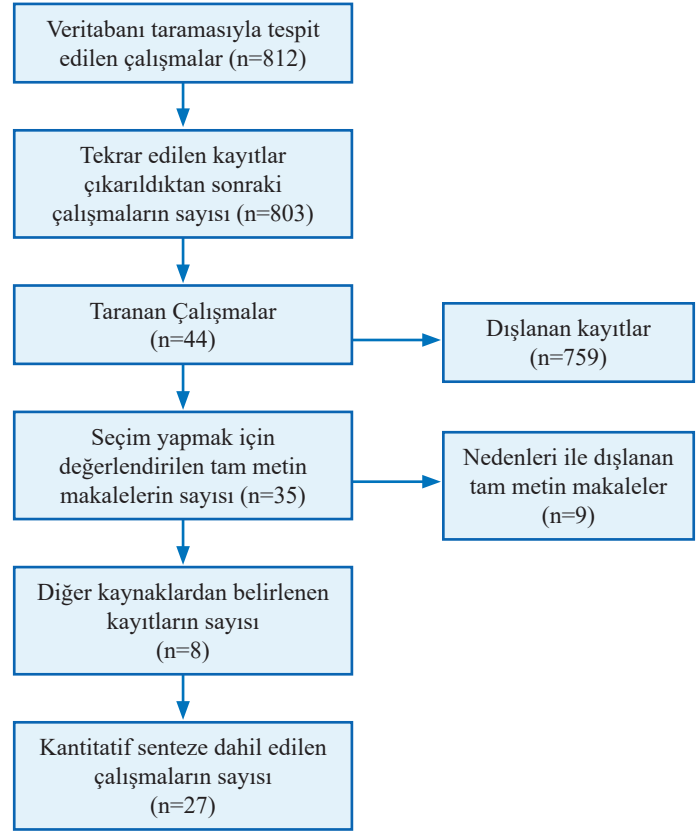
Metod

Literatür taraması öncesi, bakım yükü (burden of care, care burden), bakım veren yükü (caregiver burden), bakım veren külfeti (caregiver burden) ve aile yükü (family burden), kronik ruhsal hastalık (chronic psychiatric disorder) anahtar sözcükleri kullanılarak Türk Psikiyatri Dizini, Türk Tıp Veri Tabanı, Türk Medline, YÖK Ulusal Tez Merkezi ve Pubmed veri tabanları taranmıştır. Çalışmaya, kronik ruhsal hastalığı olan yetişkin bireylerin aileleri ile yürütülen çalışmalar, online olarak tam metnine ulaşılabilen ve Türkiye’de yapılan Türkçe ve İngilizce çalışmalar dahil edilmiştir. Online tam metnine ulaşamayan, Türkiye’de yapılmayan çalışmalar, derlemeler, ölçek çalışmaları, kronik ruhsal hastalığı olan çocukların aileleri ile yürütülen çalışmalar ve kronik ruhsal hastalığı olmayan bireylerin aileleri ile yürütülen çalışmalar ise çalışmaya dahil edilmemiştir.

Çalışmaların Seçimi ve Araştırmaların Değerlendirilmesi

Araştırma için belirlenen anahtar sözcükler ve bu sözcüklerin eş anlamlılarının taranması sonucu Türk Psikiyatri Dizini (10), Türk Tıp Veri Tabanı (15), Türk Medline (13), YÖK Ulusal Tez Merkezi (63) ve Pubmed (702) olmak üzere toplam 803

çalışmaya ulaşılmıştır. Bunlarda çalışmaya dahil etme ve dışlama ölçütleri açısından tekrar değerlendirilerek sonuçta toplam 27 çalışmaya ulaşılmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. (PRISMA) Akış Şeması (29)

Bulgular

Araştırmaların Genel Özellikleri

Araştırmalar 2007 ve 2019 yılları arasında yapılmış olup, dokuzu tez çalışmasıdır. Araştırmaların 23’ü tanımlayıcı, beşi ise yarı deneysel desenedir. Yarı deneysel araştırmalardan üçünde ön test- son test tasarımı, birinde randomize kontrollü ön test son test tasarımı kullanılmıştır. Yapılan 17 araştırmanın örneklemini şizofreni, dördünü karma, ikisini demans, birini obsesif kompulsif bozukluk ve üçünü bipolar bozukluk hastasına bakım verenler oluşturmaktadır. Araştırmaya dahil edilen tanımlayıcı çalışmalarda Çetinkaya ve Karadakovan (2012) tarafından yapılan araştırmanın 305 bakım verenle en büyük örnekleme sahip olduğu görülmüştür (9, 20, 23). Son yıllarda yapılan tanımlayıcı çalışmalar incelendiğinde; Hancı ve ark (2018) tarafından iki uçlu bozukluk-I ve şizofreni hastalarının bakım verenleri ile yaptıkları çalışmada da 62 bakım veren, Atar (2018) tarafından şizofreni hastalarına bakım veren yakınlarının yükü, tükenmişlik ve sosyal uyum düzeylerinin saptanması için yapılan çalışmada 106 bakım veren ve Başaran(2018) tarafından, şizofreni hastalarının bakım veren yükü ve hasta cinsiyetinin bakım veren yüküne etkisini araştırmak için yaptıkları çalışmada 100 bakım veren

örneklem büyüklüklerini oluşturmuştur. Deneysel çalışmaların örneklem büyüklüğü incelendiğinde, 62 bakım verenle Özkan ve ark. (2013) tarafından yapılan araştırma en büyük örnekleme sahip çalışmalardır (Tablo 1) (23, 24, 25).

Kullanılan Ölçüm Araçları ve Bakım Yükü Puan Ortalamaları
İncelemeye alınan araştırmalarda bakım verenlerin yükünü belirlemek amacıyla çeşitli ölçüm araçları kullanılmıştır. Bu ölçüm araçları; Zarit Bakıcı Yük Ölçeği (ZBYÖ), Algılanan Aile

Tablo 1. Çalışmada Değerlendirilen Araştırmaların Özellikleri

	Araştırma/ Örneklem (H/BV/SB/SBY)*	Yöntem	Kullanılan Ölçüm Araçları	Elde Edilen Sonuçlar
1	Özlü A, 2007 BV (n=100)	Tanımlayıcı çalışma	Zarit Aile Yükü Ölçeği	Bakım verenlerin yük ölçeği toplam puan ortalaması 60.5 Tükenmişlik, çaresizlik ve kaderci yaklaşım baş etme yöntemleri ile yük ilişkili
2	Aydın A, Eker SS, Cangür Ş, Sarandöl A, Kırılı S, 2009 H (n=50) BV (n=50)	Tanımlayıcı çalışma	Zarit Bakım veren Külfet Ölçeği	Bakım verenlerin yük ölçeği toplam puan ortalaması yok
3	Depçe AA, 2010 H (n=50 alkol ve madde öyküsü+)	Tanımlayıcı çalışma	Zarit Aile Yük Ölçeği	Alkol-madde kullanımı olan hastalara bakım verenlerin yük ölçeği toplam puan ortalaması 80.6, alkol-madde kullanımı olmayan hastalara bakım verenlerin ise 63.9 Bakım veren yükü ile yaşam kalitesi, anksiyete düzeyi ilişkili
4	Gülseren L, Çam B, Karakoç B, Yiğit T, Danacı AE, Çubukçuoğlu Z, Taş C, Gülseren Ş, Mete L, 2010 H (n=239) BV (n=239)	Tanımlayıcı çalışma	Algılanan Aile Yükü Ölçeği	Bakım verenlerin yük ölçeği toplam puan ortalaması 20.9 Bakım veren yükü ile sosyal işlevsellik düzeyi, depresyon ve anksiyete düzeyi ilişkili
5	Akpınar B, Küçükçüçlü Ö, Yener G, 2011 BV (n=192)	Karşılaştırmalı tanımlayıcı çalışma	Bakım veren Yükü Envanteri	Kadın bakım verenlerin toplam yük puan ortalaması (54.6) erkek bakım verenlere (44.6) göre anlamlı olarak daha yüksek
6	Çınar İ, 2011 BV (n=152)	Tanımlayıcı çalışma	Zarit Bakım veren Yükü Ölçeği	Bakım verenlerin yük ölçeği toplam puan ortalaması 42.5
7	Ak M, Yavuz F, Lapsekili N, Türkçapar MH, 2012 H (n=80) BV (n=80)	Tanımlayıcı çalışma	Zarit Bakım Ölçeği	Hem şizofreni hastalarına ve hem de bipolar bozukluk hastalarına bakım verenlerde bakım yükünün fazla, ancak iki grup arasında anlamlı farklılık yok
8	Arsıantaş H, Adana F, 2012 H (n=72) BV (n=72)	Tanımlayıcı çalışma	Algılanan Aile Yükü Ölçeği	Bakım verenlerin öznel yük puan ortalamaları 28.9, nesnel yük puan ortalamaları 8.7
9	Çetinkaya F, Karadakovan A, 2012 H (n=305) BV (n=305)	Tanımlayıcı çalışma	Bakım verenlerin Yükü Envanteri	Bakım verenlerin yük ölçeği toplam puan ortalaması 30.5
10	Tanrıverdi D, Ekinci M, 2012 BV (n=31)	Ön test- son test yarı deneysel çalışma	Zarit Bakım veren Yükü Ölçeği	Psikoeğitim öncesi yük ölçeği toplam puan ortalaması 57.2 iken, psikoeğitim sonrası 34.3 olup bu fark anlamlı
11	Çetin N, Demiralp M, Oşaz F, Özşahin A, 2013 BV (n=32)	Tanımlayıcı çalışma	Zarit Bakım Verme Yükü Ölçeği	Bakım verenlerin yük ölçeği toplam puan ortalaması yok Hastaların günlük yaşam aktivitelerindeki bağımsızlık durumu ile yük ilişkili
12	Çiçek E, Çiçek İE, Kayhan F, Uğuz F, Kaya N, 2013 H (n=40) BV (n=47) SB (n=40) SBY (n=45)	Karşılaştırmalı tanımlayıcı çalışma	Zarit Bakım veren Yükü Ölçeği	Hasta bireylere bakım verenlerin yük ölçeği toplam puan ortalaması 36.3 iken sağlıklı bireylerin 11.0 Zayıf iç görü yükü ilişkili
13	Kaya Y, 2013 BV (n=130)	Tanımlayıcı çalışma	Zarit Bakıcı Yük Ölçeği	Bakım verenlerin yük ölçeği toplam puan ortalaması 55.8 Hastaların sosyal işlevsellik düzeyleri ile yük ilişkili
14	Özkan B, Erdem E, Demirel Özsoy S, Zararsız G, 2013 H (n=32 deney, n=30 kontrol) BV (n=32 deney, n=30 kontrol)	Randomize kontrollü deneysel çalışma	Zarit Aile Yükü Ölçeği	Deney grubu hasta yakınlarının eğitim öncesi yük ölçeği puan ortalaması 75.7, kontrol grubunun ise 96.5 Deney grubundaki bakım verenlerin aile yükü puan ortalaması eğitim ve telefon izlemi sonrası anlamlı olarak daha düşük
15	Yavaş Ayhan AG, 2013 BV (n=85)	Tanımlayıcı çalışma	Zarit Bakım Verme Yükü Ölçeği	Bakım verenlerin yük ölçeği toplam puan ortalaması 51.8
16	Yeşildağ Bayrak B, 2013 BV (n=140)	Tanımlayıcı çalışma	Algılanan Aile Yükü Ölçeği	Bakım verenlerin yük ölçeği toplam puan ortalaması 39.4 Yük ile yaşam kalitesi ilişkili
17	Yıldırım A, Buzlu S, Hacıhasanoğlu AR, Camcıoğlu TH, Erdiman S, Ekinci M, 2013 BV (n=34)	Ön test- son test yarı deneysel çalışma	Algılanan Aile Yükü Ölçeği	Ailelerin eğitimden sonra nesnel (11.8'den 9.8'e), öznel (37.9'dan 32.7'e) ve toplam yük (49.6'dan 42.6'ya) puanları anlamlı olarak daha düşük

Tablo 1 devamı. Çalışmada Değerlendirilen Araştırmaların Özellikleri

	Araştırma/ Örneklem (H/BV/SB/SBY)*	Yöntem	Kullanılan Ölçüm Araçları	Elde Edilen Sonuçlar
18	Durmaz H, Okanlı A, 2014 BV (n=62)	Tanımlayıcı çalışma	Zarit Bakım Yükü Ölçeği	Bakım verenlerin yük ölçeği toplam puan ortalaması 68.6 Bakım verenlerin yükleri ile öz-yeterlilikleri ilişkili
19	Erten E, Alpman N, Özdemir A, Fıstıkçı N, 2014 H (n=89) BV (n=89)	Tanımlayıcı çalışma	Zarit Bakım Verme Yükü Ölçeği	Bakım verenlerin yük ölçeği toplam puan ortalaması 45.6 Bakım verenlerin %44.9'unun orta ve şiddetli düzeyde yük algısı
20	Pazvantoğlu O, Sarısoy G, Böke Ö, Alptekin Aker A, Özturan DD, Ünverdi E, 2014 H (n=92) BV (n=92)	Tanımlayıcı çalışma	Zarit Bakıcı Yük Ölçeği	Bakım verenlerin yük ölçeği toplam puan ortalaması 46.2 Hastaların işlevsellik düzeyleri ile yük ilişkili
21	Yıldırım FG, 2014 BV (n=244)	Tanımlayıcı çalışma	Zarit Bakım Yükü Ölçeği	Bakım verenlerin yük ölçeği toplam puan ortalaması 23.6
22	Türkmen SN, Dirgen Ö, Biçici Y, Uzun M, 2015 BV (n=199)	Tanımlayıcı çalışma	Zarit Bakım Yükü Ölçeği	Bakım verenlerin yük ölçeği toplam puan ortalaması 29.0 Ailelerin sosyal desteği arttıkça bakım yükü azalmakta
23	Kızıllırmak B, Küçük L, 2016 BV (n=243)	Tanımlayıcı çalışma	Hastalık Yükü Değerlendirme Ölçeği	Bakım verenlerin yük ölçeği toplam puan ortalaması 45.4 Bakım verenlerin yükleri ile ruhsal hastalık riski ilişkili
24	Atar, S. (2018) H (n=106) BV (n=106).	Kesitsel çalışma	Zarit Bakım Yükü Ölçeği	Şizofreni hastalarına bakım verenlerde bakıcı yükü ve tükenmişlik fazla, sosyal uyumları az olarak bulunmuştur.
25	Hancı, N., Sarandöl, A., Eker, S. & Akkaya, C. (2018) H (n=62 şizofreni n=62 bipolar) BV (n=124)	Kesitsel çalışma	Zarit Bakım Yükü Ölçeği	Şizofreni hastalarına bakım verenlerin bipolar duygudurum bozukluğu hastalarına bakım verenlere göre olumsuz etkilenme olasılığı daha fazla bulunmuştur
26	Arabacı, L.B., Büyükbayram, A., Aktaş, Y. & Taşkın, N. (2018) H (n=20 deney, n=20 kontrol) BV (n=20)	Ön test- son test yarı deneysel çalışma	Bakım verenlerin Yükü Envanteri	Kronik ruhsal bozukluğu olan bireylere bakım verenlere uygulanan psikoeğitim, bakım verenler tarafından algılanan sıkıntıyı ve hastalığa psikososyal uyumlarını anlamlı düzeyde etkilememiştir.
27	Başaran, R. (2018) H (n=100) BV (n=100)	Tanımlayıcı çalışma	Zarit Bakım Yükü Ölçeği	Şizofreni hastalarına bakım verenler ciddi olarak bakım yükü ve psikiyatrik morbidite riski taşımakta olup özellikle hasta erkek olduğunda tanımlanan risklerin daha yüksek olduğu bulunmuştur

*H: Hasta; Bzk: Bozukluk; BV: Bakım veren; SB: Sağlıklı birey; SBY: Sağlıklı bireyin yakını

Yükü Ölçeği (AAYÖ), Bakım veren Yükü Envanteri (BYE), Hastalık Yükü Değerlendirme Ölçeği (HYDÖ)'dir (9, 17, 25, 26, 27, 28). Zarit Bakıcı Yük Ölçeği Zarit ve ark. tarafından (1980) geliştirilen ZBYÖ ile yapılan 16 araştırmada, iki farklı Türkçe geçerlik güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Bunlardan ilki İnci ve Erdem (2008) tarafından yapılan, ikincisi ise Özlü ve ark. (2009) tarafından yapılan geçerlik güvenilirlik çalışmasıdır (9, 25, 26, 27, 28). Çalışmaların dokuzunda İnci ve Erdem (2008) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenilirliği yapılan form kullanılmıştır. Bu çalışmaların sekizi şizofreni hastalarına, dördü karma gruba, biri obsesif ve kompulsif bozukluk tanısı almış hastalara bakım verenlerle yapılmıştır (9, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28).

Yıldırım (2014) tarafından psikiyatri polikliniğine başvuran 244 ruhsal hastalığa sahip hastaya bakım verenle yapılan çalışmanın yük ölçeği toplam puan ortalaması 23.6 ile en düşük puan ortalamasına sahip olduğu görülmüştür (Arguvanlı vd., 2013; Yesufu-Udechuku vd., 2015; Tel vd., 2010). Durmaz ve Okanlı (2014) tarafından şizofreni tanısı ile evde ve hastanede takip edilen 62 hastanın bakım vereniyle yapılan çalışmada ise yük ölçeği toplam puan ortalaması 68.6 ile en yüksek puan ortalamasına

sahiptir (Arabacı vd., 2018; Yıldırım vd., 2017). Bu çalışmalardan sekizi şizofreni hastalarına, ikisi bipolar bozukluk hastalarına bakım verenlerle yapılmıştır (Depçe, 2010; Yıldırım vd., 2017). Özkan ve ark. (2013) tarafından şizofreni hastalarına bakım verenlerle deneysel olarak yapılan çalışmada kontrol grubu 96.5 ile en yüksek ortalamaya sahip bulunurken, Erten ve ark. (2014) tarafından bipolar I tanısıyla izlenen iyileşme dönemindeki hastalara bakım verenlerle yapılan çalışmada yük ölçeği toplam puan ortalaması 45.6 ile en küçük ortalamaya sahip bulunmuştur (Arabacı vd., 2018; Liberman, 2011; Arslantaş vd., 2011; Yıldırım vd., 2017). Yıldırım ve ark. (2013) tarafından şizofreni hastalarına bakım verenlerle, yarı deneysel olarak yapılan çalışmada aileden aileye destek programı uygulanmış ve yük ölçeği toplam puan ortalaması ön-test 49.6 ile en yüksek puan ortalamasına sahip bulunmuştur (Arabacı vd., 2018; Liberman, 2011; Atar, 2018).

Bakım Veren Yükü Envanteri; Küçükgüçlü ve ark. (2009) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenilirliği yapılan BYE, incelemeye alınan çalışmaların ikisinde kullanılmıştır. BYE kullanılarak yapılan çalışmaların her ikisi de alzheimer hastalarına bakım verenlerle yapılmıştır (Yazıcı vd., 2016). Bu çalışmalardan Çetinkaya ve Karadakovan (2012) tarafından

yapılan çalışmada toplam yük puan ortalaması 30.5 olarak bulunurken, Akpınar ve ark. (2011) tarafından yapılan çalışmada toplam yük puan ortalaması belirtilmemiştir (ölçeğin toplam puan aralığı 0-100 olup, ölçekten alınan toplam puan arttıkça yük algısı da artmaktadır) (Yazıcı vd., 2016; Tel vd., 2010; Yıldırım vd., 2017). Hastalık Yükü Değerlendirme Ölçeği Türkçe geçerlik ve güvenilirliği Aydemir ve ark. (2012) tarafından yapılan HYDÖ, Kızılırmak ve Küçük (2016) tarafından 243 bakım verenle yapılan çalışmada kullanılmıştır.

Bakım Veren Yükünü Etkileyen Tanımlayıcı Özellikler

Araştırmaya dahil edilen çalışmaların çoğunda bakım verenlerin yükünü etkileyen tanımlayıcı özelliklerde incelenmiştir bakım veren yükünü etkileyen hastaya ait faktörler genel olarak, hastanın yaşı, cinsiyeti, sosyal güvencesi, medeni durumu, tanısı, semptomları, hastalık süresi ve evresi, tedavi alma durumu, bağımlılık düzeyi ve komorbid tanının varlığıdır (Çetinkaya Duman ve Bademli, 2013; Arslantaş vd., 2009; Yıldırım vd., 2017). Başaran (2018) tarafından, şizofreni hastalarının bakım veren yükü ve hasta cinsiyetinin bakım veren yüküne etkisini incelemek için yapmış oldukları çalışmada; erkek hastalara bakım verenlerde kadın hastalara bakım verenlere kıyasla anksiyete, depresyon ve zarit bakım yükü ölçekleri toplam ve alt ölçek puan ortalamalarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu çalışma sonuçlarına göre şizofreni hastalarına bakım verenlerin ciddi olarak bakım yükü ve psikiyatrik morbidite riski taşımakta olduğu ve özellikle hasta erkek olduğunda tanımlanan bu risklerin daha yüksek olduğu görülmüştür (Başaran, 2018). Bakım veren yükünü etkileyen bakım verene ait faktörler ise cinsiyeti, medeni durumu, eğitim durumu, sosyoekonomik durumu, sosyal destek algısı, hastalıkla ilgili eğitim alma durumu, ruhsal durumu ve sağlık durumu olduğu görülmektedir (Atagün vd., 2011; Chan vd., 2011; Çetinkaya Duman ve Bademli, 2013; Tel vd., 2013; Arabacı vd., 2018; Yıldırım vd., 2017). Ayrıca bakım veren yükünü etkileyen diğer faktörler, bakım veren yükü ile baş etme yöntemleri (Arabacı vd., 2018), depresyon ve anksiyete düzeyleri (Arabacı vd., 2018; Yıldırım vd., 2017) ve ruhsal hastalık riski (Yıldırım vd., 2017). arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunurken, yaşam kalitesi (Arslantaş vd., 2009), öz-yeterlilik düzeyleri (Arabacı vd., 2018) hastaların işlevsellik düzeyleri (Arabacı vd., 2018; Yıldırım vd., 2017) ve sosyal destek düzeyleri (Yıldırım vd., 2017) arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Deneyisel Çalışmaların Sonuçları

İncelemeye alınan araştırmaların dördü ön test-son test yarı deneyisel, biri ise randomize kontrollü deneyisel çalışma olup dördü de şizofreni hastasına bakım verenlerle yapılmıştır. Arabacı ve ark. (2018) tarafından, Kronik ruhsal bozukluğu olan bireylere bakım verenlere psikoeğitim uygulanırken, Tanrıverdi ve İkinci (2012) tarafından yapılan çalışmada hasta yakınlarına psikoeğitim uygulanmış ve Yıldırım ve ark. (2013) tarafından yapılan çalışmada aileden aileye destek programı uygulanmış ve her iki çalışmada da eğitimler sonunda bakım verenlerin

yüklerinin anlamlı olarak azaldığı bulunmuştur (Depçe, 2010; Liberman, 2011; Özkan vd., 2013; Yıldırım vd., 2017; Başaran, 2018; Hancı vd., 2018; Atar, 2018). Özkan ve arkadaşlarının (2013) hasta yakınlarına psikoeğitim vererek ve telepsikiyatrik takip yaptıkları deneysel çalışmalarında deney grubundaki bakım verenlerin aile yükü puan ortalamalarının eğitim sonrası ve telefon izlemi sonrası anlamlı olarak düştüğü saptanmıştır (Tablo 1) (Özkan vd., 2013).

Sonuç

Ülkemizde Kronik ruhsal hastalığı olan bireylere bakım verenlerin yükünü belirlemeye yönelik ülkemizde yapılan çalışmaların sistematik olarak incelendiğinde araştırmaların çoğunluğunun tanımlayıcı özellikte olduğu ve bu çalışmaların büyük bir çoğunluğunun şizofreni hastalarının bakım verenleriyle yapıldığı görülmektedir. İncelenen çalışmalarda, bakım veren yükünü belirlemek için farklı ölçüm araçlarının kullanıldığı ve bakım verenlerin yük algılarının genellikle orta ve şiddetli seviyede olduğu tespit edilmiştir. Ülkemizdeki bakım verenlerin yükünü belirlemeye yönelik yapılan deneysel çalışmalar çok yetersizdir. Bu noktada farklı örneklem gruplarıyla çalışılmış yeni deneysel ve niteliksel çalışmalara ihtiyaç vardır. Önemli olan bir diğer konuda ruhsal hastalığı olan bireylere bakım verenlerin yaşadıkları bu yükün çözülmesidir. Bu amaçla bakım verenlere yönelik verilen aile müdahale uygulamalarının artırılarak geliştirilmesi ve ruh sağlığı sistemi içinde yer alması gerekmektedir. Bununla birlikte yapılacak olan yasal düzenlemelerle, hastalara ve bakım verenlere yönelik bu tür psikoeğitim programları standardize edilerek yaygınlaştırılabilir. Böylece ruh sağlığı hizmetlerinin kalite ve niteliğinin artırılmasına katkı sağlanabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir - Sİ; Tasarım - Sİ, AA; Denetleme - Sİ, AA; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi -Sİ; Analiz ve/veya Yorum - Sİ, AA; Literatür Taraması - Sİ, AA; Yazıyı Yazan - Sİ; Eleştirel İnceleme - AA.

Çıkar Çatışması: Yazarların herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept - Sİ; Design - Sİ, AA; Supervision -Sİ, AA; Data Collection and/ or Processing - Sİ; Analysis and/or Interpretation - Sİ, AA; Literature Search - Sİ, AA; Writing - Sİ; Critical Reviews - AA.

Conflict of Interest: The authors do not have any conflicts of interest.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

1. Yazıcı A, Saatçioğlu Ö, Coşkun S, Yanık M. Structuring of the Bakırköy rehabilitation form for patient with chronic mental illness. *Nöropsikiyatri Arşivi* 2010;47:183–195.
2. Ak M, Yavuz F.K, Lapsekili N, Türkçapar M.H. Evaluation of burden in a group of patients with chronic psychiatric disorders and their caregivers. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi* 2012;25: 330–337.
3. Saunders J.C. Families living with severe mental illness: a literature review. *Issues Ment Health Nurs* 2003;24:175–198.

4. Atagün MI, Balaban ÖD, Atagün Z, Elagöz M, ve ark. Caregiver burden in chronic diseases. *Current Approaches in Psychiatry* 2011;3: 513-552. doi: 10.5455/cap.20110323
5. Chan SW. Global perspective of burden of family caregivers for persons with schizophrenia. *Arch Psychiatr Nurs* 2011;25:339-349. doi: 10.1016/j.apnu.2011.03.008.
6. Çetinkaya Duman Z, Bademli K. Families of chronic psychiatric patients: a systematic review. *Current Approaches in Psychiatry* 2013;5:78-94. doi:10.5455/cap.20130506
7. Tel H, Ertekin Pınar Ş. Investigation of the relationship between burnout and depression in primary caregivers of patients with chronic mental problems. *Journal of Psychiatric Nursing* 2013;4: 145-152.
8. Shah AJ, Wadoo O, Latoo J. Psychological distress in carers of people with mental disorders. *BJMP* 2010;3: 327.
9. Arabacı LB, Büyükbayram A, Aktaş Y, Taşkın N. Kronik ruhsal bozukluk tanısı alan hastaların bakım, verenerlerine verilen psikoeğitimin yaşadıkları güçlük ve psikososyal uyumlarına etkisi. *Journal of Psychiatric Nurs* 2018;9:175-185. doi:10.14744/phd.2018.88700
10. Arguvanlı Çoban S, Özkan B, Medik K, Saraç B. The quality of life of people with bipolar disorders and their caregivers. *Journal of Psychiatric Nurs* 2013;4:61-66. doi: 10.5505/phd.2013.58070
11. Yesufu-Udechuku A, Harrison B, Mayo-Wilson E, Young N, Woodhams P, Shiers D, et al. Interventions to improve the experience of caring for people with severe mental illness: systematic review and meta-analysis. *The British Journal of Psychiatry* 2015;206:268-274.
12. Yazıcı E, Karabulut Ü, Yıldız M, Tekeş SB, İnan E, Çakır U ve ark. Burden on caregivers of patients with schizophrenia and related factors. *Nöro Psikiyatri Arşivi* 2016;53:96.
13. Yıldırım A, Buzlu S, Hacıhasanoğlu Aşlar R, Camcıoğlu T ve ark. The effect of family-to-family support programs provided for families of schizophrenic patients on information about illness, family burden and self-efficacy. *Türk Psikiyatri Derg* 2014;25: 31-37.
14. Arslantas H, Sevinçok L, Uygur B, Balcı V, Adana F. Impacts of Psychoeducation Among the Caregivers of Schizophrenic Patients to Both Clinical Course of the Illness and to the Level of Expressed Emotion in Caregivers. *Meandros Medical And Dental Journal* 2009;10:3-10.
15. Alataş G, Kahiloğulları AK, Yanık M. Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı:2011-2023, Ankara.
16. Gülseren L. Şizofreni ve aile: güçlükler, yükler, duygular, gereksinimler. *Türk Psikiyatri Derg* 2012;13:143-151.
17. Magliano L, Fiorillo A, Malangone C, De Rosa C, Maj M. A memorial tribute: patient functioning and family burden in a controlled, real-world trial of family psychoeducation for schizophrenia. *Psychiatric services* 2006;57:1784-1791.
18. Tel H, Saraç B, Günaydın Y, Medik K, Doğan S. Psikiyatrik hastalık tanılı hastaların primer bakım vericilerinin sosyal destek durumunun belirlenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi* 2010;1:103-107.
19. Depçe A. Erkek Şizofreni Hastalarında Bakım Veren Yüklü Açısından Alkol ve Madde Kullanımı Varlığının Etkisi. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul 2010.
20. Arslantas H, Adana F, Dereboy F, Altınayaz V, İnal S, Ildırılı GS ve ark. Algılanan Aile Yüklü Ölçeği'nin Türkçe Sürümünün Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Archives of Neuropsychiatry/Noropsikiatri Arşivi* 2011;48.
21. Liberman RP. Yeti Yitiminden İyileşmeye: Psikiyatrik İyileştirim El Kitabı. Yıldız M. (Çev.). İstanbul: Türkiye Sosyal Psikiyatri Derneği 2011.
22. Özkan B, Erdem E, Özsoy SD, Zararsız G. Effect of psychoeducation and telepsychiatric follow up given to the caregiver of the schizophrenic patient on family burden, depression and expression of emotion. *Pak J Med Sci* 2013;29:1122-1127.
23. Aydemir O, Dikici DS, Akdeniz F, Kalaycı F. Reliability and validity of the Turkish version of the burden assessment scale. *Nöropsikiyatri Arşivi* 2012;49:276-281. doi:10.4274/npa.y6179
24. Durmaz H, Okanlı A. Investigation of the effect of self-efficacy levels of caregiver family members of the individuals with schizophrenia on burden of care. *Arch Psychiatr Nurs* 2014;28:290-294.
25. Yıldırım S, Yalçın N, Güler C. Caregiver burden in chronic mental illness: a systematic review. *Journal of Psychiatric Nursing* 2017;8:165-171.
26. Başaran R. Şizofreni hastalarının bakım veren yükü ve hasta cinsiyetinin bakım veren yüküne etkisi, Uzmanlık tezi, Konya 2018.
27. Hancı N, Sarandöl A, Eker S, Akkaya C. İki uçlu bozukluk-I ve şizofreni hastalarının bakım verenlerinin yük düzeylerinin karşılaştırılması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2018;19:451-458. doi: 10.5455/apd.290636
28. Atar S. Şizofreni hastalarına bakım veren yakınlarının yükü, tükenmişlik ve sosyal uyum düzeylerinin saptanması, Uzmanlık tezi, Hatay 2018.
29. Page MJ, McKenzie JE, Bossuyt PM, Boutron I, Hoffmann TC, Mulrow CD, et al. The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ* 2021;72:n71. doi: 10.1136/bmj.n71